

Joseph Stiglitz: Rahulolematu globaliseerumisega (*Globalism's Discontents*, 2002)

Vähesed teemad on polariseerinud maailma nii tugevalt kui üleilmastumine. Osad näevad seda tulevikuteemana, tuues kaasa enneolematu rikkuse kõigile ja kõikjale. Teised, keda sümboliseerivad 1999. aasta detsembri Seattle'i meeleavaldajad, peavad üleilmastumist rääkimata probleemide allikaks, alates põliskultuuride hävitamisest suureneva vaesustumiseni. Käesolevas artiklis tahan selgitada üleilmastumise erinevaid tähendusi. Paljudes riikides on üleilmastumine kaasa toonud suuri kasusid vähestele ning väheseid kasusid paljudele. Kuid, kui mõned riigid välja arvata, on üleilmastumine toonud suuri kasusid paljudele. Miks on kogemused olnud nii erinevad? Sellepärast, et üleilmastumisel on erinevates paikades erinev tähendus.

Riigid, mis on üleilmastumisega ise toime tulnud, näiteks nagu Ida-Aasia riigid on taganud, et nad lõikasid suuri kasusid ja need kasud said võrdselt jagatud; nad suutsid olulisel määral kontrollida globaalse majandusega suhtlemise tingimusi. Kontrastina, riikidel, mis on lasknud Rahvusvahelisel Valuutafondil (IMF) ja teistel rahvusvahelistel majandusametustel globaliseerimist juhtida, pole nii hästi läinud. Probleem seega ei seisa üleilmastumises, vaid selles, kuidas seda juhitakse.

Rahvusvahelised finantsinstitutsioonid on propageerinud teatavat ideoloogiat – vabaturu fundamentalismi – mis on ühest küljest halb ökonoomika ja teisest ka halb poliitika; see põhineb turgude korralduse viisil, mis ei taga võrdsust isegi arenenud riikides, rääkimata siis arenguriikidest. IMF on propageerinud sellist majanduspoliitikat, omamata laiemat visiooni ühiskonna või majanduse rolli jaoks ühiskonnas. Poliitikat on propageeritud viisil, mis on õõnestanud esilekerkivaid demokraatiad.

Üldisemalt, globaliseerumist ennast on juhitud viisil, mis on ebademokraatlik ja ebasoodus arenguriikidele, eriti nendes riikides olevatele vaestele. Seattle'i meeleavaldajad viitasid demokraatia ja läbipaistvuse puudumisele, rahvusvaheliste finantsinstitutsioonide valitsemisele spetsiaalsete äriliste ja finantshuvide vaatepunktidest lähtuvalt ning kaitsva demokraatilise rolli puudumisele, mis tagaks selle, et avalikud ja mitteametlikud institutsioonid teenivad üldsuse huve. Nendes kaebustes on rohkem kui terake tõtt.

Kasutoov üleilmastumine

Maailma riikidest on Ida-Aasia riigid kasvanud kõige kiiremini ning teinud enim vaesuse vähendamiseks. Nad on seda teinud empaatilisel läbi „üleilmastumise“. Nende kasv on põhinenud ekspordil – kasutades ära ülemaailmselt eksporditurgu ning vähendades tehnoloogia tühimikku. Arenenud riike eristas vähem arenenud riikidest nii erisused kapitalis ja teistes vahendites, kui ka teadmistes. Ida-Aasia riigid kasutasid ära „teadmiste globaliseerumist“ nende erisuste vähendamiseks. Kui osad riigid regioonid kasvasid tänu sellele, et avasid end rahvusvahelistele ettevõtetele, siis teised, nagu Korea ja Taiwan, kasvasid tänu sellele, et lõid oma ettevõtteid. Siin on võtmeerisus: kõik kõige edukamatest globaliseeruvatest riikidest määrasid ise oma muutuste kiiruse; kõik tegid riigi kasvades kindlaks, et kasusid jaotataks võrdselt; ükski ei tunnustanud Washingtoni konsensusse tõekspidamisi, mis pooldas valitsuse minimalistlikku rolli ning kiiret erastamist ja liberaliseerimist.

Ida-Aasias võtsid valitsused aktiivse rolli majanduse juhtimisel. Korea valitsuse poolt loodud terasetööstus kuulus maailma kõige tõhusamate hulka – saades palju paremaid tulemusi, kui nende erasektori rivaalid USAs (mis, olles eraettevõtte pöörduvad siiski tihti valitsuse poole

kaitse ja toetuse saamiseks). Finantsturud olid väga tugevalt reguleeritud. Minu uurimustöö näitab, et need regulatsioonid on soodustanud kasvu. Probleemid tekkisid alles siis, kui IMFi ja Ameerika Rahandusministeeriumi survele kaotati regulatsioonid.

1960.ndatel, 70.ndatel, 80.ndatel kasvasid Ida-Aasia riigid kiiresti ning olid ka märkimisväärselt stabiilsed. Kahel riigil, mida 1997-1998. aasta majanduskriis kõige tugevamalt mõjutas, polnud eelneva kolme kümnendi jooksul olnud ühtegi negatiivse kasvuga aastat; kahel oli olnud ainult kaks negatiivse kasvuga aastat – need on paremad näitajad, kui Ameerika Ühendriikidel või teistel rikastel riikidel, mis moodustavad Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD). Kõige olulisem põhjus, miks Ida-Aasia riigid 90.ndate lõpus sattusid probleemide küüsi, mida nimetatakse Ida-Aasia kriisiks, seisnes kiires finants- ja kapitaliturgude liberaliseerimises. Lühidalt, Ida-Aasia riigid said globaliseerumisest kasu, kuna nad panid üleilmastumise enda jaoks tööle. Kui aga alluti väljast tulevale survele, seisid riigid silmitsi probleemidega, mille edukaks lahendamiseks neil endil suutlikkus puudus.

Üleilmastumine võib kaasa tuua meeletuid kasusid. Mujal arenguriikides on teadmiste globaliseerumine parandanud tervishoidu, mille tulemuseks on eluea kiire kasv. Kuidas saab nende üleilmastumise kasudele hinda määrata? Globaliseerumine on kaasa toonud ka teisi kasusid: täna on alanud globaliseerunud kodanikuühiskonna areng selliste reformidega nagu miinide keelustamise leping ning kõige vaesemate suurtes võlgades olevate riikide laenude kustutamise kampaania (Jubilee kampaania). Globaliseerumise protestiliikumine poleks ilma üleilmastumiseta olnud võimalik.

Üleilmastumise tumedam pool

Kuidas on siis trend, millel on võim tekitada nii palju kasusid, loonud sellise vastuseisu? Seda lihtsalt sellepärast, et ta ei ole suutnud täita oma potentsiaali ning tihti on kaasa toonud ka väga tõsiseid mõjusid. See sunnib meid küsima, miks on üleilmastumine kaasa toonud nii tõsiseid mõjusid? Vastuse leiab, kui vaadata kõiki üleilmastumise majanduslikke elemente, mida järgivad rahvusvahelised finantsinstitutsioonid ning eriti Rahvusvaheline Valuutafond.

Kõige tõsisemad mõjud on tekkinud finants- ja kapitaliturgude liberaliseerimisest, mis on loonud riske arenguriikidele ilma samal ajal kasueta. Liberaliseerimine on muutnud nad kuuma raha ohvrteks, mis riiki sisse voolab. See sissevool, mis on andnud hoogu juurde spekulatiivsetele kinnisvarabuuumidele kaob aga riigist sama ühtäkki, kui investorite tunded muutuvad ning põhjustab majandusliku hävitustöö. Algusest peale märkis IMF, et neid riike karistati õiglaselt halva majanduspoliitika järgimise eest. Kui aga kriis levis riigist riiki, laastas see isegi riigid, millele IMF andis kõrged reitingud.

IMF räägib tihti kapitaliturgude distsipliinide olulisusest. Seda tehes näitavad nad välja teatud patroneerimist, mis on vana koloniaalmentaliteedi uueks vormiks: „Meie institutsioonis, meie põhjas, kes me juhime kapitaliturgusid, oleme kõige targemad. Tehke, mida me teil käsime teha ning te saavutate õitsengu.“ Ülbus on solvav, kuid vastuväidetes seisneb midagi enamat, kui lihtne vastuseis. Positsioon on väga ebademokraatlik: on tekkinud aramus, et demokraatia iseenesest ei taga piisavalt distsipliini. Kui aga peaks kasutatama välist korraldajat, tuleb valida hea korraldaja, kes teab, mis on kasvuks hea ning, kellega jagatakse samu väärtuseid. Vältima peaks vahendajat ja kapriisset käsuandjat, kes ühel hetkel kiidab sinu vooruseid ja teisel süüdistab, et ollakse üdini mäda. Kapitaliturgud on aga just nimelt sellised heitlikud käsuandjad, isegi nende tulihingelised toetajad räägivad nende ebaratsionaalse ülevoolavuse hoogudest, millele järgnevad samaväärselt ebaratsionaalsed pessimismihood.

Kriisi õppetunnid

Kusagil mujal polnud ebastabiilsus selgem, kui viimases ülemaailmses finantskriisis. Ajalooliselt ei ole enamikke riigist sisse ja välja liikuvate kapitalivoogude häired põhjustatud riigisiseste tehaste poolt. Pigem tekib enamik häireid riigiväliste mõjude tõttu. Kui Argentina seisis 1998. aastal ühtäkki silmitsi kõrgete intressimääradega, ei olnud see tingitud Argentina tegevustest vaid sellest, mis toimus Venemaal. Argentinat ei saa süüdistada Venemaa kriisis.

Väikestel arenguriikidel on pea võimatu tulla toime sellise kõikumisega. Ma olen kirjeldanud kapitalituru liberaliseerimist lihtsa metafooriga: väikesed riigid on kui väikelaevad. Kapitaliturgude liberaliseerimine on kui nende saatmine tormisele merele. Isegi kui laevadel on head kaptenid, isegi kui laevad on heas korras, on tõenäoline, et nad saavad suurelt lainelt hoobi piki külge ning lähevad kummuli. IMF aga tõukas laevad kõige karmimale merele enne, kui need olid mereleminekuks valmis, väljaõppeta kaptenite ja meeskondadega ning ilma päästevestideta. Pole siis imestada, et asjad nii halvasti lõppesid!

Selleks, et näha, miks on nii oluline valida korraldajaks, kellega jagatakse ühiseid väärtusi, tuleb mõelda maailmale, kus on oskustöölise vaba liikumine. Oskustöölised tagavad distsipliini. Täna päeval, kui riik ei käitu kapitaliga hästi, eemaldub kapital kiiresti; maailmas, kus on tööjõu vaba liikumine, kui riik ei kohtle oskustöölisi hästi, eemalduvad ka need. Töötajad muretsevad oma laste hariduse kvaliteedi pärast ning pere tervishoiu pärast, oma keskkonna kvaliteedi, palkade ning töötingimuste pärast. Nad ütlevad valitsustele: kui te ei taga neid põhitingimusi, siis läheme mujale. See on väga kaugel distsipliinist, mida pakub vabalt liikuv kapital.

Kapitaliturgude liberaliseerimine ei ole kasvu kaasa toonud: kuidas saab ehitada tehaseid või luua töökohti raha eest, mis üleöö riiki sisse või sellest välja liigub? Asi läheb hullemaks: mõistlik tegutsemine nõuab riikidelt reservide kõrvalepanekut, mis on võrdne lühiajalise laenamise summaga, nii et kui üks firma vaeses riigis laenab 100 miljonit dollarit 20 protsendilise intressimääraga lühiajaliselt mõnelt USA pangalt, peab valitsus kõrvale panema sama suure summa. Reserve hoitakse tavaliselt Ameerika Rahandusministeeriumi vekslites – ohutu, likviidne vara. Tegelikult laenab riik USAlt ja samas ka USAle 100 miljonit dollarit. USAlt laenates aga makstakse kõrget 20 protsendilist intressimäära, USAle laenates aga on intressimäär madal, umbes 4 protsenti. See võib olla suurepärane USA jaoks, kuid ei aita kindlasti arenguriikide kasvule kaasa. Lisanduvad ka reservide kõrged alternatiivsed kulutused; seda raha oleks palju parem olnud kulutada maapiirkondadesse teede ehitamiseks, koolide või kliinikute ehitamiseks. Tegelikult on riik selle asemel aga sunnitud Ameerikale raha laenama.

Tai illustreerib sellise poliitika tõelist irooniat: seal viis vaba turg investeringuteni tühjadesse kontorihoonetesse, jättes teised sektorid, nagu haridus ja transport, ilma hädavajalikest vahenditest. Kuni IMFi ja Ameerika Rahandusministeerium sekkusid, oli Tai piiranud pankadest laenu andmist spekulatiivsele kinnisvaraturule. Tai oli näinud rekordit: selline laenamine on oluline osa buum-bust tsüklist, mis on kapitalismi 200 aastat iseloomustanud. Eesmärgiks oli tagada, et vähene kapital läheks töökohtade loomiseks. IMF aga nullis sellise sekkumise vabaturgu. Kui vabaturg ütles: „Ehitage tühje kontorihooneid,“ siis nii ka saagu! Turg teadis paremini kui mõni valitsuse bürokraat, kes eksivalt arvas, et targem oleks ehitada koole või tehaseid.

Muutlikkuse kulud

Kapitalituru liberaliseerimisega kaasneb paratamatult suur muutlikkus ning see muutlikkus takistab kasvu ja suurendab vaesust. See suurendab riiki investeerimise riske ning seega nõuavad investorid riskipreemiaid tavapärasest kõrgemate tulude näol. See mitte ainult ei vähenda kasvu, vaid suurendab vaesust. Arvestatav muutlikkus suurendab majanduslanguste võimalikkust ning selliste pöörete põhiraskuse all kannatavad alati just vaesed. Isegi arenenud riikides on turvavõrgud nõrgad või olematud eraettevõtjate hulgas ja maaelu sektoris. Kuid need on peamisteks sektoriteks arenguriikides. Ilma sobivate turvavõrkudeta viivad kapitalituru liberaliseerimisest tingitud majanduslangused vaesumiseni. Eelarve distsipliini ja investorite julgustamise nimel nõuab IMF alati kulutuste vähendamist, mis paratamatult toob kaasa turvavõrkude kulutuste vähendamise, mis on juba niigi väikesed.

Asjalood on aga veelgi hullemad – „kapitaliturgude distsipliini“ doktriinide alusel, kui riigid üritavad kapitali maksustada, kapital põgeneb. Seega toovad IMF doktriinid paratamatult kaasa kõrgemad maksukoormad vaestele ning keskklassile. Seega, kui IMFi laenu võimaldavad rikastel oma raha riigist soodsamatel tingimustel välja võtta (üle hinnatud vahetuskurssidega), siis jääb laenu tagasimaksmise koorem nende õlule, kes maha jäävad.

Põhjus, miks ma rõhutan kapitaliturgude liberaliseerimist on, et tõendusmaterjal selle vastu ning IMFi seisukoha vastu selle edendamisel on niivõrd sundiv. See illustreerib kõike, mis võib üleilmastumisega viltu minna. Isegi sellised majandusteadlased nagu Jagdish Bhagwati ja vabakaubanduse tugevad pooldajad näevad kapitali turgude liberaliseerimises rumalust. Hilinenult on seda näinud ka IMF – vähemasti oma ametlikus retoorikas, kuigi tunduvalt vähem oma poliitika seisukohtades. Paraku on see aga liiga hilja riikide jaoks, mis on IMFi ettekirjutuste tõttu nii palju kannatanud.

Kuigi kaubanduse liberaliseerimise vastu rääkivad asitõendid on üsna tugevad, on palju problemaatilisem viis, kuidas IMF seda soodustanud on. Loogika on lihtne: kaubanduse liberaliseerimise tulemusena peaksid vahendid liikuma ebaefektiivselt kaitstud sektoritest tõhusamatesse ekspordi sektoritesse. Probleem ei seisne ainult selles, et töökohti hävitatakse rohkem, kui neid juurde luuakse, mille tulemuseks on töötus ja vaesus, vaid ka selles, et IMFi „struktuurilise ümberkorralduse programmid“ (loodud viisil, mis väidetavalt rahustaksid globaalseid investoreid) muudavad töökohtade loomise peaaegu võimatuks. Nende programmidega kaasnevad tihti kõrged intressimäärad, mida tihti õigustatakse vaid inflatsioonile tähelepanu pööramise kaudu. Vahel on see mure õigustatud. Tihti on tegemist aga äärmusliku arvamusega. Ameerika Ühendriikides muretsetakse, et ka vähimadki tõusud intressimäärades heidutavad investeringuid. IMF on tagant tõukanud märkimisväärselt kõrgemaid intressimäärasid riikides, kus on palju ebasõbralikum investeerimiskeskond. Kõrged intressimäärad tähendavad seda, et uusi töökohti ja ettevõtteid ei looda. Juhtub see, et kaubanduse liberaliseerimine ei suuna töötajaid madala tootlikkusega töökohtadelt kõrge tootlikkusega kohtadele, vaid suunab neid madala tootlikkusega töökohtadelt töötusele. Suurema rikkuse asemel on tulemuseks kasvanud vaesus. Lisaks sunnib ebaõiglane kaubanduse liberaliseerimine vaeseid riike võistleva kõrgelt subsideeritud Ameerika ja Euroopa põllumajandusega.

Üleilmastumise valitsemine

Turumajanduse arenemisega on hakatud üha enam tunnustama selle valitsemise reeglite olulisust. Umbes 150 aastat tagasi oli paljudes maailma paikades käimas kodumaised protsessid, mis olid mingil määral globaliseerumisega analoogsed. Ameerika Ühendriikides

soodustas valitsus riikliku majanduse loomist, raudteede ehitamist ning telegraafi leiutamist, mis kõik vähendasid riigi siseselt transpordi ja kommunikatsiooni kulutusi. Selle protsessi käigus korraldas demokraatlikult valitud valitsus järelevalvet: kontrollides ja reguleerides, tasakaalustades huvisid, lahendades kriise ning piirates ebasoodsaid tagajärgi, mis kaasnevad selle väga suure muutusega majandusstruktuuris. Näiteks lõi USA valitsus 1863. aastal esimese rahanduse-panganduse regulatiivse asutuse, kuna oluline oli see, et riiklikud pangad oleksid tugevad ning see vajas tugevaid regulatsioone.

Ühendriigid võtsid kasutusele teised poliitikad. Põllumajandust, mis oli 19. Sajandi keskel USA keskseks tööstuseks, toetati 1862. Aasta Morrill'i seadusega, mis lõi teadustöö, nõuande ja väljaõppe programme. See süsteem töötas väga hästi ning seda peetakse laialdaselt vastutavaks põllumajanduse tootlikkuse märkimisväärse kasvu eest viimase pooleteise sajandi jooksul. Me lõime tööstuspoliitika teiste kogemusteta tööstuste, nagu näiteks raadio ja tsiviillennunduse jaoks. Telekommunikatsiooni tööstuse loomist, mida märkis esimene telegraafiliin Baltimore'i ja Washington D.C. vahel, toetas föderaalvalitsus. See traditsioon on jätkunud interneti loomisega USA valitsuse poolt.

Kontrastina, praeguse üleilmastumise protsessi juures on meil süsteem, mida kutsun globaalseks valitsemiseks ilma globaalse valitsuseta. Rahvusvahelised organisatsioonid, nagu Maailma Kaubandusorganisatsioon(WTO), IMF, Maailmapank ja teised pakuvad globaalse valitsemise ad hoc süsteemi, kuid see on väga kaugel ülemaailmsest valitsusest ning sellel puudub demokraatlik aruandekohustus. Kuigi praegune olukord on võib-olla parem kui igasuguse globaalse valitsemisüsteemi puudumine, ei täida süsteem üldsuse huve, ega taga võrdseid tulemusi.

Valitsemine ideoloogia kaudu

Mõelge erinevusele, kuidas tehakse majandusotsuseid Ameerika Ühendriikides ning rahvusvahelistes majandusinstituutides. Ameerikas tehakse majandusotsused peamiselt Riikliku Majandusnõukogu poolt, mis hõlmab tööministeeriumit, kaubandusministeeriumit, Majandusnõunike Nõukogu esimeest, rahandusministrit, justiitsministeeriumi konkurentsiküsimustega tegeleva osakonna asekanterit ning USA kaubandusesindust. Rahandusministeeriumil on ainult üks hääl ning tihti hääletatakse ta maha. Kõik need ametnikud kuuluvad administratsiooni, mis peab seisma kongressi ja demokraatliku valijaskonna ees. Rahvusvahelisel areenil aga on kuuldavad vaid finantskogukonna hääled. IMF annab vastuseid rahandusministritele ja keskpangade juhtidele ning üks olulistest teemadest IMF tegevuskavas on muuta keskpangad iseseisvamatemaks ning demokraatlikult vähem aruandekohustuslikuks. Kui IMF tegeleks vaid finantskogukonnale oluliste teemadega, oleksid muutused tühised, kuid tegelikkuses mõjutab IMFi poliitika kõiki eluvaldkondi. IMF sunnib riike rakendama jäikasisid raha- ja fiskaalpoliitika: hinnatakse kompromissi inflatsiooni ja töötuse vahel ning selles kompromissis on alati suurema kaaluga inflatsioon kui töökohad.

IMFi ja seega ka finantskogukonna poolt mängureeglite dikteerimise probleem ei seisne ainult väärtustes (kuigi see on oluline), vaid ka ideoloogias. Finantskogukonna maailmavaade on valitsev isegi siis, kui selle toetuseks on vähe tõendeid. Tõepoolest, usk võtmeteemadesse on nii tugev, et positsioonide teoreetilist ja empiirilist toetusmaterjali ei peeta vajalikuks.

Tuletagem taaskord meelde IMFi positsiooni kapitaliturgude liberaliseerimise kohta. IMF toetas poliitika, mis tekitasid riikidele tõsiseid riske. Kulused arvesse võttes võiks arvata, et IMFil on piisavalt tõendusmaterjali selle kohta, et poliitikatega kaasnes ka midagi positiivset.

Tegelikult aga sellised tõendid puudusid, olemasolevad tõendid väitsid, et positiivne mõju kasvule on vähene või olematu. Ideoloogia võimaldas IMFi ametnikel ignoreerida kasude puudumist ning mööda vaadata tõenditest, mis viitasid riikide poolt kantavatele suurtele kulutustele.

Ebaõiglane kaubandusagenda

Kaubanduse liberaliseerimise kava on loodud põhjariikide poolt, veelgi täpsemalt, põhjariikide erihuvide poolt. Selle tagajärjena on ebaproportsionaalne osa tuludest koondunud arenenud tööstusriikidesse ning mõnedel juhtudel on vähem arenenud riikide olukord hoopis halvenenud. Viimase kaubanduslääbirääkimiste voo, Uruguai voo järel, mis lõppes 1994. aastal, arvutas Maailmapank välja, millised on maailma erinevate regioonide tulud ja kulud. Ameerika Ühendriigid ja Euroopa said meeletuid kasusid. Saharast lõuna poole jääv Aafrika, mis on maailma vaeseim regioon, kaotas umbes 2 protsenti kompromissimõjude tõttu: kaubanduslääbirääkimised avasid nende turud tööstusriikide poolt toodetud kaupadele, kuid ei avanud Euroopa ja Ühendriikide turgusid põllumajandustoodangule, milles vaestel riikidel on tihti suhteline eelis. Lisaks ei kaotanud kaubanduslepped ka põllumajandustoetusi, mis muudavad vaestel riikidel konkureerimise keeruliseks.

USA läbirääkimised Hiinaga WTO liikmelisuse üle kuvas sürreaalsuse piirini ulatuvaid topeltstandardeid. USA kaubandusesindus, mis oli Ühendriikide peamine läbirääkija nõudis algatuseks, et Hiina kuulub arenenud riikide hulka. WTO reeglite kohaselt lubatakse arenevatele riikidele pikemaid üleminekuperioode, mille jooksul on lubatud riiklikud toetused ja teised erandid WTO ettekirjutustest. Hiina tahab kindlasti olla arenenud riik, kus on läänelikud sissetulekud inimese kohta. Kuna Hiina rahvaarv on kõrge, on võimalik korrutada suur hulk inimesi väga väikeste keskmiste sissetulekutega ning teha järeldus, et Hiina on suur majandus. Hiina pole aga mitte ainult arenev majandus, see on madala sissetulekuga arenev majandus. Ühendriigid nõudsid aga, et Hiinat koheldaks kui arenenud riiki! Hiina läks selle ulmelise nõudmisega kaasa; läbirääkimised venisid nii pikaks, et riigil oli lisa-aega kohanduda. Tõeline silmakirjalikkus avaldus aga siis, kui USA läbirääkija palus arenguriigi staatust, et Ühendriigid saaksid lisa-aega Ameerika tekstiilitööstusele varjupaiga pakkumiseks.

Kaubanduslääbirääkimised teenindussektoris illustreerivad samuti ebavõrdsust võimalustes. Millised teenindussektorid olid USA väitel väga olulised? Finantsteenused, milles Wall Street'il on suhteline eelis. Ehitustööstus ning merendusteenused ei olnud päevakavas, kuna arenguriikidel oleks nendes valdkondades olnud suhtelised eelised. Arvesse tuleb võtta ka intellektuaalseid omandiõigusi, mis on olulised, kui innovatsiooni loojatele pakutakse stiimuleid innovatsiooni loomiseks (kuigi paljud intellektuaalse omandi toetajad liialdavad selle olulisusega ning ei arvesta, et suur osa olulisest teadustööst, näiteks põhiteadustes ja matemaatikas, on patenteerimatud). Intellektuaalsed omandiõigused, nagu patendid ja kaubamärgid, peavad tasakaalustama tootjate ja kasutajate huve – mitte ainult arenguriikide kasutajate, vaid ka arenguriikide teadustöö tegijate huve. Kui me alahindame innovatsiooni kasumlikkust innovaatorile, hoiame innovatsiooni ära. Kui me ülehindame selle kulutusi teaduskogukonnale ning lõpptarbijale, viivitame selle levikut ning kasutoovaid mõjusid elukvaliteedi tasemele.

Urugua läbirääkimiste lõppvoorudes tundsid nii Valge Maja teadus- ja tehnoloogiapoliitika büroo kui ka majandusnõuande komisjon muret selle üle, et me ei olnud loonud õiget tasakaalu – kokkulepe seadis tootjate huvid kasutajate omadest ettepoole. Tundsimet muret, et see tasakaalutus pidurdab progressi ja innovatsiooni. Lõppude lõpuks on teadmised kõige

olulisemaks sisendiks teadustöösse ning üliiranged intellektuaalsed omandiõigused võivad tegelikkuses tõsta selle sisendi hinda. Tundsime muret ka selle üle, milliseid tagajärgi toob endaga kaasa elupäästvate ravimite keelamine vaestele. See teema pälvis omakorda rahvusvahelise tähelepanu Lõuna-Aafrikas AIDSi ravimite kättesaadavuse kontekstis. Rahvusvaheline meelepaha sundis ravimifirmadel tagasi tõmbuma ning selgub, et edasi minnes on kõige halvemad tagajärjed ära hoitud. Oluline on märkida, et algselt toetas isegi demokraatlik USA valitsus ravimifirmasid.

Me ei olnud täielikud teadlikud veel ühest teisest ohust – seda hakati kutsuma „biopiraatluseks,“ mis hõlmab traditsiooniliste ravimite patenteerimist rahvusvaheliste ravimifirmade poolt. Nad ei looda raha teha mitte ainult „vahendite“ ja teadmiste pealt, mis kuuluvad tegelikult arengumaadele, vaid seda tehes suruvad maha kodumaised ettevõtted, kes on pikka aega mainitud ravimeid tootnud. Kuigi pole selge, kas need patendid oleksid kohtus pädevad, kui nende vastu seista, on selge, et vähem arenenud riikidel ei pruugi olla juriidilisi ja finantsilisi vahendeid, mis sellise väljakutse vastu võtmiseks vajalikud on. Teema on põhjustanud suuri emotsionaalseid ning võimalik ka, et majanduslikke muresid arenguriikides. Kui ma sel sügisel Ecuadoris Kõrg-Andides ühte küla külastasin, rääkis Indiaani külavanem, kuidas globaliseerumine on viinud „biopiraatluseni.“

Üleilmastumine ja 11.september

11.september tõi kaasa globaliseerumise veelgi tumedama külje – see pakkus terroristidele ülemaailmse tegevuslava. Kuid selle tulemusel tekkinud sündmused ja arutelud tõstsid tähelepanu keskpunkti globaliseerumise debati laiemad aspektid. Selgeks sai, kui alusetud olid Ameerika ühekülgsed seisukohad. President Bush, kes ühepoolset lükkas tagasi rahvusvahelise kokkuleppe võidelda ühe pikaajalise globaalse riski vastu – globaalse soojenemise vastu, kus USA on üheks suurimaks süüdlaseks- kutsus maailmat üles looma globaalne liit terrorismi vastu. Administratsioon mõistis, et edu nõuab kooskõlastatud tegevusi kõigi osapoolte poolt.

Washingtonis avastati varsti, et üks viis terroristidega võidelda on kaotada nende rahastusallikad. Alates Ida-Aasia kriisist on ülemaailmne tähelepanu olnud pööratud saladuslikele *offshore* panganduskeskustele. Kriisile järgnevates aruteludes arutleti hea infoläbipaistvuse või avatuse olulisuse üle, kuid see oli mõeldud arenguriikidele. Kui rahvusvahelised arutelud pöörasid tähelepanu IMFi ja *offshore* panganduskeskuste poolt viidatud läbipaistvuse puudumisele, muutis USA Rahandusministeerium tooni. Põhjus, miks miljardid on sinna kantud ei seisne selles, et need saladuslikud pangandussadamad pakuvad paremaid teenuseid, kui New Yorki või Londoni pangad; põhjused seisnevad erinevates „mustades“ eesmärkides, hõlmates ka maksude vältimist ning rahapesu. Neid institutsioone ei saa üleöö kinni panna ega sundida rahvusvahelisi norme järgima, isegi kui Ameerika Ühendriigid ja teised juhtivad riigid seda tahaksid. Need institutsioonid eksisteerivad jätkuvalt, kuna nad täidavad finantskogukonna ja rikaste huve. Nende jätkuv olemasolu ei ole juhus. OECD lõi küll kokkuleppe eelnõu nende ulatuse piiramiseks ning enne 11. septembrit lükkas Bushi administratsioon ka selle ühehäälselt tagasi. Tagantjärele mõeldes tundub see nii rumalana! Had it been embraced, we would have been further along the road to controlling the flow of money into the hands of the terrorists.

Oluline on rääkida siinkohal veel ühest 11.septembri järgsest aspektist. Ühendriigid kannatasid juba majanduslanguse all, kuid rünnak muutis asjalood hullemaks. Varem öeldi, et kui USA aevastab, jääb Mehhiko haigeks. Globaliseerumise tulemusena aga jääb suurem osa maailmast kopsupõletikku, kui USA aevastab. USA kannatab praegu üsna tõsise külmetuse

käes. Globaliseerumise tõttu on Ühendriikide valesi juhitud makroökoonoomika poliitikal ülemaailmsed tagajärjed. Maailmas kasvab aga pahameel traditsiooniliste IMF poliitikate suhtes. Arenguriigid ütlevad tööstusriikidele: „Kui te seisate silmitsi aeglustumisega, järgite majanduskursustel õpetatud juhiseid: võtate kasutusele fiskaalseid stimuleerimispoliitika. Aga, kui meie seisame silmitsi aeglustumisega, nõuate teie meilt säästupoliitika. Teie jaoks on defitsiit normaalne, meie jaoks on see lubamatu – isegi, kui suudame vahendid kokku koguda läbi maavarade edasi müümise.“ Säilib kõrgendatud ebaõigluse tunnetus, osalt seetõttu, et vastandliku poliitika säilitamise tagajärjed on niivõrd märkimisväärsed.

Globaalne sotsiaalne õigus

Täna on enamikes arenguriikides üleilmastumine kõhkluse alla seatud. Näiteks Ladina-Ameerikat on pärast lühikest kasvubuumi 1990. aastate alguses tabanud stagnatsioon ja kriis. Kasvu ei säilitatud – mõned ütlesid, et see polnud jätkusuutlik. Tõepoolest, sel otsustaval hetkel ei näe nii-nimetatud reformijärgse ajastu kasvurekord parem välja ning mõnedes riikides on see palju halvem, kui laialt kritiseeritud impordi toetamise perioodil, mis leidis aset 1950.ndatel ja 1960.ndatel, mil Ladina-Ameerika riigid üritasid end industrialiseerida impordi ära hoides. Reformi kriitikud väidavad tõesti, et 90. Alguses aset leidnud suur kasv oli lihtsalt „järele jõudmine“ ja ei teinud tegelikult 1980.ndatel kaotatud kümnendit tasa.

Üle terve regiooni küsivad inimesed: „Kas reform on läbi kukkunud või on globaliseerumine läbi kukkunud?“ Vahe on võibolla kunstlik, kuna üleilmastumine oli reformide keskpunktiks. Isegi nendes riikides, mis on suutnud kasvada nagu Mehhiko, on kasud kogunenud peamiselt ülemisele 30 protsendile ning on veelgi enam kontsentreeritud ülemisele kümnele protsendile. Alumised on vähe kasusid saanud, paljude olukord on veelgi hullem. Reformid on muutnud riigid avatuks suuremale riskile ning riskide kandmine on kandunud ebaproportsionaalselt neile, kes kõige halvemini suudavad nendega toime tulla. Just nagu paljudes riikides, kus reformide ajastamine ning järjestamine on kaasa toonud selle, et töökohti kaotatakse enam kui neid luuakse, on riskid ületanud võimalused luua insitutsioonid, sealhulgas töhusad turvavõrgud, mis riskidega toime tuleks.

Sellise nukra pildi juures on ka mõningaid positiivseid märke. Põhjariigid on teadlikumad ülemaailmse majandusarhitektuuri ebavõrdsusest. Doha kokkulepe korraldada uus kaubandusläbirääkimiste voor – „Arenguvoor“ lubab parandada mõningaid mineviku ebavõrdsusi. Rahvusvaheliste finantsinstitutsioonide retoorikas on toimunud märkimisväärne muutus – vähemalt räägitakse nüüd vaesusest. Maailmapangas on tehtud mõningaid tõelisi reforme, edusamme on tehtud ka sõnade viimisest tegudeni – tagades, et vaeste häält võetakse kuulda ning arenguriikide muresid kuulatakse. Kuid igal pool mujal on tihti auk retoorika ja reaalsuse vahel. Tõsised reformid valitsemises, selles, kes teeb otsuseid ja kuidas neid tehakse, ei ole päevakorras. Kui üks probleemidest IMFi puhul seisneb selles, et finantskogukonna ideoloogiale, huvidele ning eesmärkidele arenenud tööstusriikides on antud ebaproportsionaalselt suur kaal (valdkondade puhul, mille mõjud ulatuvad rahastusest kaugemale), siis edu väljavaated praegustes reformi aruteludes, kus predominate samad osapooled, on üsna kasinad. Tõenäolisemalt muutub veidi laua kuju, mitte see, kes laua taga istub, või mis päevakavas on. 11.septembri tagajärjeks on ülemaailmne koostöö terrorismi vastu. Mida me praegu vajame pole ainult liit kurja vastu, vaid liit millegi positiivse saavutamiseks – ülemaailmne koostöö vaesuse vähendamiseks ning parema keskkonna loomiseks, liit loomaks suurema sotsiaalse õiglusega globaalset ühiskonda.